

6	Editorial Ștefan Bâlici
---	-----------------------------------

1

8	Dosar tematic	10	Despre formarea actualului și viitorului „arhitect-restaurator” – varianta „Ion Mincu”, București. Hanna Derer
		16	Re/Înființarea DM(AS)I. Un gest prematur în istoria protecției monumentelor istorice Peter Derer
		22	Studiile istorice din perspectivă bucureșteană Irina Popescu-Criveanu
		34	Un patrimoniu necunoscut: studiile istorico–arhitecturale ale arhitecturii urbane Nicolae Lascu
		40	Un public pentru Françoise Choay Kázmér Kovács
		44	Patrimoniul cultural, politica identității și cunoașterea științifică Gheorghe Alexandru Niculescu

2

56	Studii și cercetări	58	A construi sau a nu construi în Piața Revoluției din București? – o dilemă din perspectivă istorică Adrian Crăciunescu
		68	Câmpul istoric Mărăști Raluca Iosipescu
		76	Construcții școlare în ultimul sfert al sec. al XIX-lea în satele săsești din Țara Bârsei Adriana Stroe, Aurelian Stroe
		82	Biserica lui Bucur Ciobanul. Dincolo de legende Sergiu Iosipescu, Raluca Iosipescu

3

90	Dosar de restaurare	92	Restaurarea și revitalizarea Castelului Bánffy din Bonțida, jud. Cluj Csilla Hegedüs, Zsuzsanna Eke, Dorottya Makay
		104	Conacul P. P. Carp din Țibănești, jud. Iași Batem fierul la Conac! 2005–2017 Note pe marginea unei strategii în favoarea patrimoniului construit Șerban Sturdza, Alexandra Mihailciuc
		118	Restaurarea Arcului de Triumf din București Aurora Târșoagă
		128	Reabilitarea și promovarea identității culturale a Pieței Cetății și a Turnului Ștefan din Baia Mare Ildiko Mitru

4

136	Portret		Arhitect Rodica Mănciulescu
		138	100 de ani de la naștere Cristina Mănciulescu, Ștefan Mănciulescu
		148	Proiecte de restaurare Anca Filip

5

160	Eseu fotografic		Ștergeri incomplete Andrei Mărgulescu
-----	-----------------	--	---

6

172	Recenzii	174	Alexandra Mihailciuc „În jurul focului. Arhitectură, tradiție și inovație în sisteme de încălzire și gătit” Corina Mihăescu
		178	Roberta Grignolo „Diritto e salvaguardia dell'architettura del XX secolo Law and Conservation of the 20 th Century Architecture” Oana Țiganea
		182	Alexandru Mexi „Grădinile Castelului Peleş. Mitologie dinastică și peisaj cultural” Ioana Tudora
		184	Jan Hülsemann „Casa țărănească săsească din Transilvania. Ghid pentru restaurarea caselor vechi” Iozefina Postăvaru

Despre formarea actualului și viitorului „arhitect-restaurator”

– varianta „Ion Mincu”, București

↳ Hanna Derer	Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, București hanna_derer@yahoo.com
----------------------	--

Cuvinte cheie	preservarea patrimoniului cultural construit arhitect formare licență master specializare studii postuniversitare pluridisciplinar Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”
---------------	---

Rezumat	<p>După o lungă perioadă în care, în România, patrimoniul cultural construit și deci formarea specialiștilor dedicați acestuia au fost, în cel mai bun caz, neglijate, începând cu ultimul deceniu al secolului al 20-lea, instituțiile de învățământ superior au putut să își focalizeze din nou atenția asupra acestora. În acest sens, Departamentul de Istoria & Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului, din Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” a depus în ultimii 30 de ani eforturi atât în ceea ce privește studiile universitare, cât și cele postuniversitare. Cele două forme de pregătire diferite au fost abordate conjugat, astfel încât cunoștințele și abilitățile oferite de prima să fie nu doar completate, ci și aprofundate de a doua. Acest mod – corect – de a construi o specializare reală a arhitecților (și nu numai) în domeniu trebuie adaptat la schimbările și tendințele înregistrate de învățământul superior din Europa („procesul Bologna”), precum și din România.</p>
---------	---

- 1 Evident, în acel context, precum și în cel de față, atât prin termenul „restaurare”, cât și prin cel de „conservare” se înțelege domeniul constituit de prezervarea patrimoniului cultural construit. Substituirile respective au fost operate exclusiv pentru a asigura fluiditatea textelor.
- 2 Articolul, intitulat „Despre formarea actualului și viitorului arhitect-restaurator”. Varianta „Ion Mincu” -București” a fost publicat în *Transsylvania Nostra*, numărul 4, din anul 2009, pp. 8-10.
- 3 Vezi nota 1.
- 4 Pe de o parte, în principiu, menirea arhitecților este (încă) aceea de a crea clădiri noi. Pe de altă parte – deloc neglijabilă – cum în România anilor '80 din secolul al XX-lea patrimoniul cultural construit era mai degrabă distrus și neglijat, diplomele în domeniu nu erau reperate favorabil.
- 5 Toate informațiile referitoare la perioada respectivă se bazează pe experiența acumulată prin parcursul de formare profesională al autoarei.
- 6 Ocazie cu care Sanda Voiculescu a susținut prezentarea intitulată „Învățământul de restaurare în România” (cf. Ana Maria Zahariade, „Sanda Voiculescu (1940-2002)”, în *Arhitect Design*, nr. 2, anul 2002, București, pp. 6-7, p. 6).
- 7 De exemplu, privind însușirea corectă și eficientă a tehnicilor de relevare – înțelese ca instrumente de cercetare.
- 8 În ceea ce privește prezervarea patrimoniului cultural construit a fost vorba, inițial, de o „secție” profilată pe(ntru) domeniu, apoi de un „certificat de studii suplimentar”, ca atestat de absolvire a activităților didactice opționale respective, și, ulterior, de o „filă”, adică de un anume traseu de formare profesională care, pornind de la un trunchi comun (mai multor direcții) se încheia prin ramura specifică resursei culturale.
- 9 Este atât de evident că (1.) numai un bun arhitect poate să înțeleagă o clădire concepută de un predecesor și, ca urmare, (2.) numai un bun arhitect poate să învețe să intervină asupra ei fără a afecta resursa culturală pe care aceasta o încorporează încât aceste două stări de fapt sunt în cel mai bun caz ignorate și în cel mai rău negate – din păcate, frecvent, cu efecte negative asupra patrimoniului în cauză.
- 10 www.uauim.ro/facultati/urbanism/, pagină consultată în data de 07.11.2017.
- 11 www.uauim.ro/universitatea/istoric/, pagină consultată (și) în data de 07.11.2017. În articolul publicat în periodicul *Transsylvania Nostra* (Derer 2009) apare, probabil deci eronat, anul 2001.
- 12 La acestea se adaugă, într-o oarecare măsură, un al treilea curs opțional, dedicat relației dintre spațiul public și cel privat, precum și un al doilea proiect opțional referitor, în fapt, la arhitectura de interior a spațiilor publice. Toate informațiile privind oferta actuală de activități didactice opționale provin din www.uauim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/discipline-la-alegere/, pagină consultată în data de 07.11.2017.
- 13 www.edu.ro/procesul-bologna-0, pagină consultată în data de 07.11.2017.
- 14 În conformitate cu un studiu publicat în suplimentul „Der Entwurf” al revistei *Deutsche Bauzeitschrift*, în aprilie 2016 (***, „Einschreiben, eintragen”, în *Der Entwurf. Das Magazin für junge Architekten. Ein Supplement der DBZ*, aprilie 2016, p. 24, http://www.dbz.de/media/downloads/DerEntwurf_April2016.pdf, fișier descărcat în data de 07.11.2017) se arată că în Republica Federală Germană, în toate Land-urile, înscrierea în Ordinul Arhitecților nu este posibilă decât după minimum patru ani de studii universitare și doi ani de stagiu profesional. În numai trei cazuri – condiționate (după cum urmează) – înscrierea este posibilă după numai trei ani de studii care (deci) corespund ciclului întâi,

Cu 10 ani în urmă, profesorul Szabó Bálint a avut amabilitatea să solicite, pentru periodicul *Transsylvania Nostra*, un articol despre modul în care era abordat învățământul de restaurare¹ la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București². În consecință, bilanțul pe care îl prilejuiește în prezent *Revista Monumentelor Istorice* reia, în formă actualizată, textul respectiv, întregit, desigur, cu evenimentele relevante petrecute în ultimul deceniu.

Activități universitare opționale

Cu, de data aceasta, 30 de ani în urmă, la, pe atunci Institutul de Arhitectură „Ion Mincu” din București, oferta referitoare la formarea într-ale conservării³ era formată dintr-un singur curs, de un semestru, și două proiecte a căror durată însumată nu depășea șase săptămâni. Din această cauză, căreia i se adăugau diverse alte motive⁴, numărul de proiecte de diplomă elaborate pentru prezervarea patrimoniului cultural construit era extrem de redus⁵.

De aceea, la debutul anilor '90 ai veacului (deja) trecut, configurarea și consolidarea unei componente dedicată domeniului a devenit una dintre prioritățile catedrei aferente, în prezent Departamentul de Istoria & Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului. De altfel, regretata Sanda Voiculescu, pe atunci șefa catedrei, a reprezentat România la întâlnirea organizată de Consiliul European pentru specialiștii interesați și implicați în reformarea învățământului de profil, întâlnire care a avut loc în anul 1992⁶. Ca urmare, prin intermediul activităților didactice opționale, al căror număr a crescut, după cum este și firesc, în mod considerabil, a fost conceput un traseu educațional care permitea studenților interesați să acumuleze cunoștințe și să își însușească abilități suplimentare față de colegii care alegeau un alt centru de greutate al studiului. Cu alte cuvinte, prin parcurgerea (și absolvirea cu succes a) anumitor cursuri, a anumitor proiecte și chiar și a unor oferte speciale de efectuare a practicii⁷, studenții în cauză aveau ocazia să își descopere și să își dezvolte, într-o primă etapă, aptitudinile necesare (în mod special) în abordarea resursei culturale, în orice formă a sa, urbanistică și arhitectonică. Indiferent de denumirea și/sau forma administrativă, mai mult sau mai puțin oficiale și care au variat în timp⁸, scopul acestei componente a planului de învățământ a fost, și încă este, acela de a pregăti viitori arhitecți pentru specializarea efectivă care, în ceea ce privește patrimoniul cultural construit, nu se poate produce decât după absolvirea facultății⁹, adică după dobândirea tuturor calităților indispensabile pentru efectuarea stagiului necesar pentru obținerea dreptului de semnătură.

În acest context merită menționat faptul că, inițial, prin intermediul activităților didactice opționale, studenții Institutului [numai] de Arhitectură „Ion Mincu” puteau opta pentru unul din alte trei trasee de formare diferite și anume cele care puneau accentul pe latura tehnică, respectiv pe urbanism sau pe arhitectura de interior. Evident, de la înființarea Facultății de Urbanism, în anul 1997¹⁰, respectiv a Facultății de Arhitectură de Interior, în anul 2003¹¹, studenții a ceea ce a rămas Facultatea de Arhitectură nu mai pot alege, în calitate de centru de greutate – real – al studiului lor, decât prezervarea patrimoniului cultural sau tehnologia arhitecturală. Astfel, de exemplu, în prezent, pentru ultimul din cele două domenii menționate anterior, oferta de activități didactice opționale cuprinde nu mai puțin de nouă cursuri și două proiecte, în timp ce, dacă își doresc să aprofundeze aspecte legate de peisagistică și urbanism, studenții Facultății de Arhitectură nu mai au la dispoziție decât două cursuri opționale și un proiect așijderea¹².

În plus, ca urmare a reformei impuse învățământului superior din Europa sub denumirea de „procesul Bologna” și inițiată în anul 1999¹³, și/sau a modului în care aceasta a fost aplicată în România și/sau în Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, ideea unor astfel de centre de greutate, configurate prin intermediul activităților didactice opționale s-a diluat, aceasta fiind, în principiu, înlocuită de structurarea studiilor universitare în cele trei trepte valabile și în prezent și anume: licență, *master*, respectiv doctorat. În virtutea acestei reforme, orice specializare – și deci și cea în domeniul constituit de prezervarea patrimoniului cultural construit – trebuie să se producă prin absolvirea unui ciclu de tip *master*. Un astfel de parcurs este, însă, posibil în statele în care, pe de o parte, se organizează studii de licență cu durata de patru ani, în loc de trei, și, simultan, este posibilă acordarea dreptului de semnătură doar pe baza diplomei aferente, cale pe care o adoptă, de exemplu, o serie de universități germane¹⁴. În multe alte situații însă, precum în Marea Britanie, însăși profesia de arhitect necesită o pregătire universitară de minimum cinci ani – din care ciclul de studii de tip *master* nu poate lipsi¹⁵. Această condiție este valabilă și în România unde, de altfel, formarea profesională într-ale arhitecturii, în calitate de profesie reglementată sectorial în Uniunea Europeană, se desfășoară unitar, prin comasarea

de licență. Astfel, în Bavaria se pot înscrie în Ordinul Arhitecților absolvenții a doar trei ani de studii universitare – exclusiv în domeniile arhitectură de interior și peisagism. În Schleswig-Holstein, trei ani de studii sunt posibili și în cazul arhitecturii și al urbanismului – dar numai cu certificarea a patru ani de stagiu profesional sub coordonarea unui arhitect recunoscut ca atare. Aceeași derogare este valabilă și în Hessen – dar numai până la data de 31 decembrie 2020. În schimb, atunci când este vorba despre studii de licență cu durata de patru ani, numai două Land-uri, Bavaria și Berlin, refuză înscrierea în ordin, impunând, deci, diploma ciclului de studii de tip *master*. În aceste condiții, încă din anul 2016, existau în Republica Federală Germană deja 11 instituții de învățământ superior care oferă studii de licență cu durata de patru ani („Der Architektenkompass. In acht Semestern zum Architekten ...”, în *Der Entwurf. Das Magazin für junge Architekten. Ein Supplement der DBZ*, aprilie 2016, p. 25, http://www.dbz.de/media/downloads/DerEntwurf_April2016.pdf, fișier descărcat în data de 07.12.2017).

- 15 Pentru Royal Institute of British Architects, de exemplu, formarea profesională ca arhitect înseamnă cinci sau șase ani de studii universitare din care doi obligatorii la nivel de *master*, precum și doi ani de stagiu profesional (www.architecture.com/education-cpd-and-careers/how-to-become-an-architect, pagină consultată în data de 07.12.2017).
- 16 www.edu.ro/studii-licenta și www.edu.ro/studii-masterat.
- 17 Prevăzute în prezent în anul IV de studii sub titlurile „Protecția patrimoniului (noțiuni de conservare)”, respectiv „Proiect de restaurare” (www.uauim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/planuri-invatamant/4/). Desigur, dat fiind faptul că (de asemenea) în prezent, unul din cele trei cursuri opționale de restaurare și anume cel intitulat „Arhitectură și arheologie” este programat în cel de-al treilea an de studii (www.uauim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/discipline-la-alegere/, pagină consultată în data de 07.12.2017), unii dintre studenți ar putea opta pentru aprofundarea domeniului înainte de „confruntarea” cu activitățile didactice obligatorii.
- 18 www.uauim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/discipline-la-alegere/, pagină consultată în data de 07.12.2017. Faptul că o studentă sau un student poate urma, în paralel cu cursurile de profil (strict), și cursurile opționale de istoria arhitecturii depinde de modul în care sunt programate toate aceste activități opționale.
- 19 Aceasta fiind una din situațiile în care s-a negat și se neagă cu vehemență că (1.) numai un bun arhitect poate să înțeleagă o clădire concepută de un predecesor și, ca urmare, că (2.) numai un bun arhitect poate să învețe să intervină asupra ei fără a afecta resursa culturală pe care aceasta o încorporează. De altfel, această negare este și principalul impediment în dezvoltarea ciclului de studii de licență dedicat domeniului din cadrul aceleiași universități – ciclu de studii care va fi abordat separat.
- 20 Informații deținute de autoarea textului de față care a conceput partea dedicată conservării din acest ciclu de studii și care pot fi atestate de documentele oficiale de înființare și organizare depuse de aceasta la secretariatul aferent, în anii 2003 – 2011, documente a căror formă electronică se află și în arhiva personală.
- 21 Prin definiție, cel puțin în contextul determinat de „procesul Bologna”, studiile de tip *master* sunt studii de nivel universitar.
- 22 Eronat, deoarece cei șase ani de studii din cadrul Facultății de Arhitectură reprezentau, de fapt, un ciclu de licență și unul de *master*, comasate. Din acest motiv însă, diploma (unică) de absolvire nu purta titlul uneia de *master*, de unde și imposibilitatea (formală) de înscriere la doctorat. Această problemă s-a rezolvat abia când ministerul de resort a realizat (într-un târziu) realitatea.

studiilor de licență cu cele de tip *master*¹⁶. În consecință, (nu doar) în România, singura modalitate efectivă de a le permite viitorilor arhitecți care, după introducerea prilejuită de cursul și proiectul obligatorii¹⁷, consideră că doresc să se familiarizeze cu domeniul, în vederea specializării propriu-zise (postuniversitare), rămâne cea bazată pe activități didactice opționale – desigur, astfel formulate încât să faciliteze constituirea unei baze relevante în sensul unei dezvoltări profesionale ulterioare.

Din fericire, chiar dacă mai puțin mulțumitor, acest principiu a putut fi menținut în Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu”, pentru Facultatea de Arhitectură, chiar și în condițiile celei mai recente restructurări interne a planului de învățământ, intrată în vigoare în anul universitar curent, 2017 – 2018, restructurare care a redus drastic numărul de activități didactice opționale. În virtutea acestei schimbări, în prezent, pe fundamentul format din cursurile și proiectele obligatorii, prezervarea patrimoniului cultural construit poate fi abordată dincolo de suprafață printr-o ofertă constituită din trei cursuri și două proiecte specifice la care, în principiu, se adaugă alte două cursuri de istoria arhitecturii și/sau urbanismului¹⁸.

În fine, deși pentru orice absolvent al Facultății de Arhitectură care doarește să își poată exercita profesia fără restricții elaborarea diplomei este obligatorie, câtă vreme în fostul Institut, actuala Universitate de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” subiectul este la latitudinea studentului, aceasta trece, măcar într-un fel, în rândul activităților didactice opționale. Evident, în aceste condiții, catedra de profil, deci departamentul în care aceasta s-a transformat la un moment dat, a oferit de la bun început îndrumare de specialitate pentru diplomele dedicate patrimoniului cultural construit. Dacă, inițial, acestea s-au putut concentra, într-adevăr, pe resursa culturală, la solicitarea insistentă a conducerii executive a institutului, diplomele numite „de restaurare” au inclus și o componentă consistentă de arhitectură contemporană, cererea în cauză fiind justificată tocmai prin faptul că toți absolvenții trebuie să facă dovada (supremă) a capacității de a concepe o clădire nou-nouă¹⁹.

Pregătirea postuniversitară – în trecut și în prezent

Pe fundamentul format din activitățile didactice obligatorii și opționale dedicate patrimoniului cultural construit, arhitecții care au absolvit (deci) primele două cicluri de studii universitare, licență și *master*, pot aprofunda domeniul printr-o specializare propriu-zisă. Inițial, în acest scop au fost create, succesiv, două forme de învățământ postuniversitar, ambele cu durata de câte opt semestre, adică doi ani. Prima a funcționat din anul 1992 până în anul 2012 când, în calitate de studii academice postuniversitare și sub titulatură (la fel de oficială) „Restaurarea monumentelor, ansamblurilor și siturilor istorice” a trebuit să își înceteze existența, în principal datorită modificărilor induse de *Legea educației naționale, 1/2011*. La origine, acest ciclu de studii a fost conceput pentru cei care activaseră și activau deja în domeniu, uneori fără să fi beneficiat de o formație structurată în acest sens. În fapt, unul din motivele principale care au determinat înființarea acestei forme de specializare a fost lipsa acută de specialiști, generată de câteva decenii în care prezervarea patrimoniului cultural construit a fost neglijată din motive politice. Ulterior, când cererea pentru acest tip de pregătire s-a diminuat, a fost creat, în anul 2003, un ciclu de „studii masterale postuniversitare” (în termenii legali valabili la data respectivă), adresat deci proaspeților absolvenți, intitulat „Conservarea (și reabilitarea) patrimoniului construit”. Având în vedere relația dintre tipurile de intervenții care se încadrează în familia definită de termenul „conservare” și sfera cunoscută drept „reabilitare”, acest ciclu de studii de tip *master* postuniversitar a fost organizat în colaborare cu Catedra de Științe Tehnice și s-a desfășurat atât sub titulatură comună de „Conservarea și reabilitarea patrimoniului construit”, având două domenii de specializare („conservare” și „reabilitare”), cât și sub forma a două forme de învățământ separate, „Conservarea monumentelor istorice”, respectiv „Reabilitarea patrimoniului construit”, care, însă, au funcționat ca un *joint venture*²⁰. Nu este probabil lipsit de interes (nici) faptul că această variantă de profilare profesională, cu denumirea paradoxală²¹ de *master* postuniversitar a fost utilă și din alte puncte de vedere. Astfel, în perioada de tranziție de la sistemul de învățământ superior anterior la cel impus de „procesul Bologna”, în care admiterea la doctorat este condiționată de absolvirea unui ciclu de studii de tip *master*, temporar, absolvenții Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” au fost obligați (eronat²², dar totuși obligați) să urmeze un *master*. Or, aceștia fiind *de facto* absolvenți ai unui *master* universitar (comasat cu licența) nu au avut, până la clarificarea situației, altă variantă mai eficientă decât cea oferită de ciclurile de *master* postuniversitar.

- 23 Atât ciclul de studii academice postuniversitare, cât și ciclul de tip *master* postuniversitar au fost concepute pentru un grup ținut pluridisciplinar, adresându-se deci nu doar arhitecților, ci și, de exemplu, arheologilor, inginerilor, istoricilor, istoricilor de artă etc, caracteristică abordată în cele ce urmează.
- 24 Comisia de atestare a specialiștilor și experților în domeniu și-a început activitatea abia în anul 2000.
- 25 *Ordin nr. 2495* din 26 august 2010 (<http://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2015/11/Ordin-atestare-nr-2495-din-2010.pdf>, sursă și fișier consultate în data de 07.12.2017).
- 26 Idem, de exemplu articolul 11 (1) a) și b) sau 11 (3) b) – l deși autoarea nu are la cunoștință de o listă oficială, emisă de ministerul de resort sau de una din entitățile subordonate acestuia, care să cuprindă aceste forme de specializare postuniversitară agreeate în vederea atestării în calitate de specialist, expert sau verficator tehnic în domeniul constituit de prezervarea patrimoniului cultural construit.
- 27 În conformitate cu *Norma metodologică privind atestarea specialiștilor, experților și verficatorilor tehnici în domeniul protejării monumentelor istorice* din 25 iunie 2008, care a fost în vigoare până în 2010 când a fost înlocuită prin *Ordinul 2495/2010* (vezi <http://www.monitoruljuridic.ro/act/norme-metodologice-din-25-iunie-2008-privind-atestarea-specialistilor-expertilor-si-verficatorilor-tehnici-in-domeniul-protejarii-monumentelor-istorice-emitent-ministerul-culturii-si-cultelor-99222.html> și <http://www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2015/11/Ordin-atestare-nr-2495-din-2010.pdf>, surse consultate în data de 07.12.2017).
- 28 Direcții principale abordate prin „programul de omogenizare” au fost: istoria arhitecturii în România, doctrine (sau principii generale) de restaurare, noțiuni de (sau introducere în) teoria arhitecturii, noțiuni de (sau introducere în) urbanism, noțiuni de tehnici și structuri constructive (sau introducere în concepția structurilor constructive), utilizarea „computerului” în restaurare (sau utilizarea „computerului”), elemente de legislație generală, istoria artei (informații extrase din copii ale unor documente oficiale, ștampilate și semnate, privind ciclul de studii în cauză, puse la dispoziție de către prof. dr. arh. Nicolae Lascu).
- 29 Informații deținute de autoarea textului de față care a conceput partea dedicată conservării din acest ciclul de studii și care pot fi atestate de documentele oficiale de înființare și organizare depuse de aceasta la secretariatul aferent, în anii 2003 – 2011, documente a căror formă electronică se află și în arhiva personală – care cuprinde, desigur, și preparativele didactice desfășurate pentru pregătirea necesară la susținerea activităților didactice ce i-au revenit.
- 30 În acest mod caracterul pluridisciplinar al fiecărei serii de studenți a putut fi folosit și în favoarea cadrelor didactice, care au avut posibilitatea să își îmbogățească propria experiență profesională, cel puțin atunci când au conceput nu doar metode de predare adaptate, ci și teme de seminare și/sau de proiecte menite să utilizeze efectiv toate resursele puse la dispoziție de cursanți.
- 31 Informații deținute de autoarea textului de față care a conceput partea dedicată conservării din acest ciclul de studii și care pot fi atestate de documentele oficiale de înființare și organizare depuse de aceasta la secretariatul aferent, în anii 2003 – 2011, documente a căror formă electronică se află și în arhiva personală.
- 32 Informații extrase din copii ale unor documente privind ciclul de studii în cauză, puse la dispoziție de către prof. dr. arh. Nicolae Lascu, iar perioada de desfășurare a acestui ciclul de studii de tip *master* postuniversitar a fost confirmată de prof. dr. arh. Sergiu Nistor, inițiatorul și coordonatorul său.

Dar, mai importante decât diferitele aspecte referitoare la învățământul superior în general, au fost și sunt cele legate de condițiile de practicare a specializării cărora le-au fost dedicate cele două forme de studii postuniversitare în cauză. Din acest punct de vedere au fost urmărite de la bun început diverse modalități prin care absolvenților în cauză, arhitecți (și nu doar ²³) beneficiind, deci, de un sistem structurat de cunoștințe și abilități, avansat în raport cu cel al altora, să li se ofere posibilitatea de a se angaja mai rapid în slujba patrimoniului cultural construit, indiferent de forma aleasă, de la cercetare, la proiectare, execuție și monitorizare. În acest scop, de îndată ce a fost (într-un târziu²⁴) introdusă procedura legală de atestare a specialiștilor și experților (și, mai apoi, a verficatorilor tehnici) în „domeniul protejării monumentelor istorice”²⁵, orice formă de specializare postuniversitară (agreeată, desigur²⁶) a fost luată în considerare fie ca o formă (în sine) de acumulare a vechimii, fie ca o formă de completare a studiilor de scurtă durată sau, pentru scurt timp, ca un criteriu de acordare a statutului de „specialist debutant”²⁷.

Corelarea cu condițiile impuse prin lege cu privire la intervențiile (de orice fel) asupra imobilelor, ansamblurilor, fragmentelor de țesut de așezare (rurale sau urbane) clasate, cuprinse în zone construite protejate sau în zonele de protecție a monumentelor istorice a fost doar unul din motivele pentru care atât ciclul de studii academice postuniversitare, cât și cel de tip *master* postuniversitar menționate au fost concepute, chiar dacă în moduri diferite, în așa fel încât să promoveze lucrul pluri- și trans-disciplinar. Astfel, studiile academice postuniversitare debutau prin așa-numitul „program de omogenizare” conceput pentru a veni în întâmpinarea cursanților cu formații diferite, pentru a-i sprijini în atingerea unui nivel (oarecum) comun de cunoștințe și care, în consecință, oferea activități didactice din domenii diferite, de la istoria arhitecturii în România, la utilizarea calculatorului²⁸. Din acest punct de vedere, ciclul de studii de tip *master* postuniversitar, la fel de pluridisciplinar atât în ceea ce privește studenții, cât și în ceea ce privește componența corpului profesoral, a propus activități didactice prin care fiecare profesie reprezentată în rândul cursanților să își poată pune în valoare caracteristicile. De aceea, în cazul disciplinelor (în principiu) de cercetare fundamentală (precum, de exemplu, istoria arhitecturii), accentul a fost pus mai degrabă pe modul în care acestea intervin în domeniul patrimoniului cultural construit (de exemplu, prin probleme specifice clădirilor din anumite epoci stilistice sau edificiilor aparținând unui anume program de arhitectură)²⁹. Evident, contribuțiile specifice fiecărei profesii reprezentată în rândul cursanților au putut fi exploatate cel mai bine și în beneficiul tuturor în cadrul seminarelor și a activităților practice, incluzând proiectele³⁰.

De asemenea, în ceea ce privește ciclul de studii academice postuniversitare activ între 1992 și 2012 și acest ciclu de studii de tip *master* postuniversitar, înființat în 2003 și care și-a încheiat misiunea în 2011, a existat și o a doua diferență esențială. Astfel, cel din urmă a pus, direct sau indirect, sensibil mai mult accent pe evaluarea culturală a patrimoniului construit – în fond primul pas *sine qua non* al prezervării acestuia – fără să fie neglijate celelalte fațete teoretice (doctrine, principii, terminologie), modalitățile de abordare prin proiectare sau legislația internațională și națională. În fine, în ceea ce privește același *master* postuniversitar, scopul final a fost acela de a structura, antrena și consolida capacitatea de a dezvolta raționamente optime și flexibile în timp (pentru actualizare permanentă) și în spațiu (pentru fiecare „caz” în parte, fiecare fiind, desigur, unic)³¹. Punctul oarecum vulnerabil al ambelor forme de învățământ postuniversitar prezentate a fost relația cu execuția intervențiilor. Neavând la dispoziție o antrepriză, posibilitățile de contact cu șantierul și deci cu specialiștii implicați în procesele respective s-au redus la vizite ocazionale și la oferte de profil externe, studenții fiind încurajați să le exploateze în cea mai mare măsură posibilă.

Fără să fi identificat un remediu definitiv pentru acest neajuns al celor două forme de specializare postuniversitară dedicată celor care intervin la propriu asupra patrimoniului cultural construit, Departamentul de Istoria & Teoria Arhitecturii și Conservarea Patrimoniului din cadrul Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” și-a pus și problema celor mai importanți parteneri de dialog ai acestora – proprietarii și/sau cei care, reprezentându-i pe aceștia, administrează resursa culturală. Lor li s-a adresat, între 2002 și 2006, ciclul de studii de tip *master* postuniversitar intitulat „Gestiunea patrimoniului cultural de către colectivitățile locale” care a abordat deci în mod preferențial aspecte de natură economică, probleme de *management*, chestiuni de planificare, politici urbane și strategii culturale, luând în considerare și patrimoniul mobil, dar și pe cel imaterial³².

- 33 Dar nu neapărat și justificat.
- 34 Toate informațiile referitoare la programul postuniversitar de formare și dezvoltare continuă intitulat „Conservarea și restaurarea patrimoniului construit” provin din planul de învățământ furnizat de către inițiatorul și coordonatorul său principal, prof. dr. arh. Sergiu Nistor, precum și cu discuțiile purtate cu acesta anterior înființării.
- 35 <https://www.edu.ro/studii-postuniversitare>.
- 36 <https://www.masterin.it/masters/master-di-secondo-livello/>.

Pe de altă parte, forma de studii de tip *master* postuniversitar, utilă în perioada de tranziție de la sistemul anterior la cel impus prin „procesul Bologna”, a trebuit, după cum era de așteptat, să își încheie la rândul ei existența, eveniment produs de asemenea prin *Legea educației naționale, 1/2011*, lege prin care, după cum a fost menționat anterior, și-au pierdut din importanță și ciclurile de studii academice postuniversitare. În consonanță cu măsurile impuse în întreaga Europă și nu doar profesiei de arhitect, măsuri care urmăresc în mod vădit³³ scurtarea perioadelor de pregătire profesională, începând cu anul respectiv, accentul a căzut pe așa numita „formare și dezvoltare profesională continuă”. Cu această ocazie, departamentul de profil al aceleiași universități a decis să se adreseze și unui al doilea gen de partener al arhitecților, inginerilor etc. specializați în domeniu, partener constituit de autoritățile locale, entități cărora, frecvent, nu le revine doar administrarea patrimoniului cultural aflat în proprietate publică (sau privată proprie), ci și un rol activ în procedurile de avizare și monitorizare a intervențiilor efective dedicate acestuia. Ca urmare, în anul 2014 a fost conceput un parcurs formativ constituit din module de scurtă durată și deci potrivite unor sesiuni de perfecționare (în cazul în care există, deja, o bază), fiecare axat pe un anumit aspect sau pe un set de aspecte, astfel încât traseul rezultat să se dovedească și flexibil. Cu alte cuvinte, în raport cu propria pregătire și propria experiență, unul sau altul dintre cei interesați pot urma acel sau acele module apte să îi întregască în mod optim competențele dobândite anterior, prin alte forme de învățământ. Inițiat în același an 2014, acest program postuniversitar de formare și dezvoltare continuă intitulat „Conservarea și restaurarea patrimoniului construit” s-a desfășurat până în prezent prin primele patru module concepute atunci și, deși adresat în primul rând autorităților, este, evident, deschis oricărui actor implicați sau care doresc să se implice în domeniu³⁴. Desigur, acest mod de configurare și de funcționare, care are avantajele sale, nu mai asigură colaborarea timp de patru semestre între unii și aceeași studenți ai unor forme de specializare (reală) postuniversitare care, având profesii diferite, se pregăteau deci reciproc pentru modul de lucru interdisciplinar care este specific domeniului.

Eventuale posibilități viitoare

Una dintre principalele probleme ale învățământului actual de arhitectură este faptul că nu permite, în mediul academic, suficiente confruntări cu alte profesii. „Procesul Bologna” impune trei forme de studii universitare, de licență, de tip *master* și doctoratul, în condițiile în care, pentru a obține dreptul de a-și exercita neîngrădit viitoarea profesie, absolventul unui ciclu de licență de arhitectură va dori să urmeze și unul de tip *master*. La fel, absolvenții altor tipuri de studii de licență nu au cum să urmeze un ciclu de *master* în arhitectură, acesta fiind inevitabil bazat pe activități didactice legate, direct sau indirect, de proiectare. Iar doctoratul, de acum redus la numai trei ani (și, eventual, alți doi de prelungire), are oricum alt caracter decât cel necesar unei specializări reale în domeniul constituit de prezervarea patrimoniului cultural. De asemenea cele numai patru forme de studii postuniversitare prevăzute de legislația în vigoare – programele „postdoctorale de cercetare avansată”, cele „postdoctorale”, cele de formare și dezvoltare profesională continuă, respectiv cele postuniversitare de perfecționare – sunt la fel de puțin potrivite. Primele două au caracteristicile specifice studiilor de doctorat, a treia presupune, așa cum s-a menționat anterior, o bază (posibil de dezvoltat), dar durate scurte, în timp ce ultima este dedicată absolvenților care nu au obținut nici măcar diploma de licență³⁵. Or, după cum a fost subliniat anterior, în ceea ce privește prezervarea patrimoniului cultural, specializarea într-un cadru multidisciplinar este de preferat unuia format exclusiv din arhitecți. Pentru o vreme, a părut că soluția la această problemă constă în ceea ce se poate numi, impropriu, dar s-a și numit și se numește (de exemplu în Italia) „master de gradul al II-lea”³⁶ și care reprezintă, în esență, ceea ce au fost ciclurile de studii de tip *master* postuniversitar.

Pe de altă parte, după cum a rezultat deja în ultimele două decenii, o altă tendință actuală este aceea de a reduce durata studiilor superioare. Ca urmare, este mai probabil ca rezolvarea să rezide în completarea licenței de profil, care își desfășoară activitatea ca parte a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” la Sibiu. Din acest punct de vedere însă, un impediment esențial este constituit de echivalarea activității de proiectare, fapt care nu este pe deplin justificat, dar își are originea atât în specificul specializării în domeniul prezervării, cât și în dificultățile studiului în regim pluridisciplinar anterior formării complete ca arhitect. În prezent însă, pare că este în interesul tuturor părților implicate, începând cu Facultatea de Arhitectură și încheind cu breasla, ca acest impediment să fie, în fine, surmontat, astfel încât, după parcurgerea acestei etape de studii, precum

și a unui ciclu de tip master (universitar), absolvenții să poarte un titlu pe care universitatea este sau va fi abilitată să îl confere, pe care Ordinul Arhitecților să îl recunoască și care să fie cuprins în nomenclatorul CAEN – în care, de altfel, este cuprinsă și profesia de „arhitect – restaurator”³⁷.

În fine, nu trebuie uitat bagajul minim de cunoștințe obligatoriu pentru orice arhitect, orice urbanist și orice arhitect de interior, bagaj a cărui absență naște monștri. Din acest punct de vedere se pare că activitățile didactice obligatorii, din ce în ce mai puține la număr, sunt, așa cum era de așteptat, instrumente insuficiente în raport cu distrugerile de patrimoniu cultural și realitatea construită în ultimele trei decenii – decenii în care deja au început să practice alte și alte serii de absolvenți care au intrat în contact cu patrimoniul cultural construit în alt mod.

Mai sunt, deci, în continuare, încă multe de făcut...

Bibliografie

***, „Einschreiben, eintragen”, în *Der Entwurf. Das Magazin für junge Architekten. Ein Supplement der DBZ*, aprilie 2016, p. 24, http://www.dbz.de/media/downloads/DerEntwurf_April2016.pdf

***, „Der Architektenkompass. In acht Semestern zum Architekten ...”, în *Der Entwurf. Das Magazin für junge Architekten. Ein Supplement der DBZ*, aprilie 2016, p. 25, http://www.dbz.de/media/downloads/DerEntwurf_April2016.pdf.

***, Ordinul nr. 2495 din 26 august 2010 pentru aprobarea *Normelor metodologice privind atestarea specialiștilor, experților și verficatorilor tehnici în domeniul protejării monumentelor istorice*, www.culturadata.ro/wp-content/uploads/2015/11/Ordin-atestare-nr-2495-din-2010.pdf.

Hanna Derer, „Despre formarea actualului și viitorului «arhitect-restaurator». Varianta «Ion Mincu» – București”, în *Transsylvania Nostra*, 4/2009, pp. 8–10.

Zahariade, Ana Maria, „Sanda Voiculescu (1940–2002)”, în *Arhitekt Design*, nr. 2, anul 2002, pp. 6–7.

Surse Web

www.aippimm.ro/articol/info_util/re-surse_umane_nomenclator_caen/formulare_1415, pagina oficială a Ministerului pentru Mediul de Afaceri, Comerț și Antreprenariat, secțiunea dedicată clasificării activităților economice din România (nomenclatorul CAEN).

www.architecture.com/education-cpd-and-careers/how-to-become-an-architect, pagina oficială a Royal Institute of British Architects, secțiunea „Education, CPD and carrers”, partea intitulată „How to become an architect”.

www.edu.ro/procesul-bologna-0, pagina de internet oficială a Ministerului Educației Naționale, secțiunea numită „Cooperare internațională”, partea dedicată reformei intitulată „procesul Bologna”.

www.edu.ro/studii-licenta, pagina de internet oficială a Ministerului Educației Naționale, secțiunea numită „Învățământ superior”, capitolul „Studii universitare de licență”.

www.edu.ro/studii-masterat, pagina de internet oficială a Ministerului Educației Naționale, secțiunea numită „Învățământ superior”, capitolul „Studii universitare de masterat”.

www.edu.ro/studii-postuniversitare, pagina de internet oficială a Ministerului Educației Naționale, secțiunea numită „Învățământ superior”, capitolul „Studii postuniversitare”.

<https://www.masterin.it/masters/master-di-secondo-livello/>, pagină creată de Mercurius Network S.R.L., societate membră a International Forum for Postgraduate Studies Information, pagină dedicată ciclurilor de studii de tip „master de gradul al II-lea”.

www.uauiim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/discipline-la-alegere/, pagina de internet oficială a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, partea dedicată Facultății de Arhitectură, secțiunea intitulată (evident) „Discipline la alegere 2017–2018”.

www.uauiim.ro/facultati/arhitectura/arhitectura/planuri-invatamant/4/, pagina de internet oficială a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, partea dedicată Facultății de Arhitectură, secțiunea intitulată (evident) „Planuri de învățământ”.

www.uauiim.ro/facultati/urbanism/, pagina de internet oficială a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, partea care cuprinde prezentarea Facultății de Urbanism.

www.uauiim.ro/universitatea/istoric/, pagina de internet oficială a Universității de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, partea care cuprinde prezentarea instituției.